

Kīnas mazākumtautību ikdienas ainas vēstures spoguļi

Agita Baltgalve

Globalizācijas straujās attīstības rezultātā zemes un tautas ir satuvinājušās līdz saplūšanas robežai, daudzos reģionos radušās multikultūras, dažas tradīcijas izveidojušās par transkultūrām, citas atrodas uz iznīcības robežas. Līdz ar to aktuāli ir kļuvuši jautājumi, kuriem agrāk netika pievērsta liela uzmanība. Cik svarīgi mūsdienās ir runāt dzimtajā valodā un uzturēt tautiskumu? Vai notiks tautu marginalizācija vai arī ieražu un valodu specifiku būs iespējams saglabāt? Kā un vai etniskās tradīcijas izdzīvos industrializētajā augsto tehnoloģiju pasaulē?

Latvieši pasaules tautu vidū uzskatāmi par retu sugu, tomēr, ja par aizsardzību nedomāsim paši, tad arī „sarkanajā grāmatā” neviens mūs neierakstīs. Tādēļ it īpaši mūsdienu latviešu sabiedrībā būtu sagaidāmas pārdomas par augšminētajiem jautājumiem. Latvijā iedzīvotāju skaits pēc neatkarības pasludināšanas 10 gadu laikā ir samazinājies gandrīz par 1/5, t.i, no 2,6 milj. (1991.g.) līdz 2,2 milj. (2011.g.)^[1], no kuriem tikai pusi sastāda paši latvieši. Pie tam šajā situācijā mūsu tautieši apzināti pamet savu zemi un dodas zaļākas un sulīgākas zālītes meklējumos ārvalstīs, kā rezultātā savā Latvijā mēs varbūt jau drīz vien varēsim sevi dēvēt par minoritāti. Šai situācijā ir noderīgi palūkoties, kā mazākumtautības dzīvo un izdzīvo citās valstīs, piemēram, Kīnas Tautas Republikā. Cik lielā mērā tās ir saglabājušas savu tradicionālo dzīves veidu un paražas un kādas ir sekas konfrontācijai ar straujo modernizāciju šai zemē?

2009. un 2011.gadā tika rīkotas divas auto ekspedīcijas, kuru maršruts veda cauri arī Ķīnai, šķērsojot to no galējās rietumu robežas (Sjīndzjanas a.a.), sasniedzot dienvidu robežu (Juņņaņas prov.) un ietverot sevī arī Kīnas centrālos un ziemeļaustrumu reģionus. Raksta autori bija iespēja piedalīties šai braucienā, veidojot personīgus kontaktus ar vietējiem iedzīvotājiem un tādējādi gūstot autentiskus iespaidus par Kīnas mazākumtautību dzīves veidu gan ikdienas dzīvē saskarsmē ar straujo ekonomisko izaugsmi, gan arī zem dažādu politisku notikumu „karogiem”.

Iedzīvotāju skaitu un proporcijas Latvijā un Ķīnā nav iespējams salīdzināt, jo haņ tautības ķīnieši ĶTR sastāda 92%, kamēr mazākumtautības tikai 8%. Tomēr kopsummā arī šie 8%, sastādot vairāk nekā 100 miljonus, daudzas reizes pārsniedz Latvijas iedzīvotāju skaitu. Teritorijas, ko apdzīvo mazākumtautības Ķīnā, ir ievērojamas un pēc statistikas datiem aizņem 50-60% no kopējās ĶTR platības (9,6 milj. km2), tomēr par reālo iedzīvotāju izplatības areālu un blīvumu ir grūti spriest.^[2]

Gandrīz visām mazākumtautībām ir sava valoda, tās lielākoties pieder pie kādas no altaja valodu saimes grupām (ķīniešu, tibetiešu, birmiešu vai thai), bet dažas arī pie austro-aziātu (mon-khmer) un malajiešu-polinēziešu valodu saimēm. Tomēr liela daļa iedzīvotāju runā tikai ķīniešu valodā vai kādā no ķīniešu valodas vietējām izloksnēm. Pat no mandžūriem, kuri vēl 20.gs.sākumā nomināli atradās galma valdības virsotnē, tagad reti kāds vēl prot savu rakstību un valodu, jau pēdējais imperators Puji esot zinājis mandžūriski tik vien kā dot pavēli: piecelties!^[3] Apmēram 1/3 no visām mazākumtautībām agrāk ir bijusi arī sava rakstība, bet mūsdienās, izņemot tibetiešu, uiguru un mongoļu, citas tiek lietotas ļoti reti un parasti ir tikai speciālistu pētījumu objekts.^[4]

Vēl nesen ĶTR valdība kā vienu no pamatmērķiem mazākumtautību attīstības politikā realizēja rakstības izveidošanu visu tautu valodām, par pamatu ņemot latīņu alfabētu. Dažkārt šie centieni izrādījās pārspīlēti, jo, piemēram, arī uiguriem, kuriem jau bija sava rakstība ar arābu burtiem, 1965.gadā tika piedāvāts to aizstāt ar jaunu latīņu alfabēta rakstu.^[5] Šāda pieeja atviegloja komunisma ideoloģijas propagandu un publikāciju izplatību valsts teritorijā. Pieminot Ķīnu, nav nesvarīgi diferencēt divus jēdzienus: ķīnieši jeb Kīnas tauta (džunguoņņ 中国人) un haņ-ķīnieši jeb etniskie ķīnieši (haņdžuņņ 汉族人). Pie pirmajiem tiek oficiāli pieskaitīti visi Kīnas pilsoņi, tātad arī minoritātes, lai gan, piemēram, tibetiešiem un uiguriem ir zināmas problēmas iekļauties šajā džunguoņņ kategorijā. Arī Latvijas situācijā būtu vērts pārdomāt šāda dalījuma lietderīgumu, jo ar vārdu Latvians Rietumu pasaulē parasti saprot ne tikai latviešu etnosu, bet visus iedzīvotājus.

Lielākā daļa Kīnas mazākumtautību mitinās valsts pierobežu reģionos (dienvidos, rietumos un ziemeļos), no kā redzams, ka Kīnas vēsturiskā attīstība pamatā raksturojama kā haņ-ķīniešu kultūras dominances izvēršanās, pievienojot un sinizējot mazāko un jaunāko kultūru reģionus. Paši ķīnieši lepnī apgalvo, ka zemju apvienošana zem centralizētas varas sastāda 213 no valsts vēstures, bet teritoriju šķelšanās tikai 1/3.^[6]

Mūsdienās bez haņ tautības Ķīnā oficiāli tiek minētas 56 minoritātes, kuru vidū sastopami tādi interesanti nosaukumi kā augsto kalnu tauta (gaošandzu 高山族), baltā tauta (baidzu 白族), ūdens tauta (šuidzu 水族), zemes ģimenes tauta (tudzaju 土家族), atgriešanās tauta (huidzu 回族) u.c., tomēr lielākoties šīm burtiskajām hieroglifu tulkojumam nav tiešas saiknes ar nosaukumu īsto pirmsākumu. Viena raksta ietvaros nav iespējams aptvert visas 56 nacionalitātes, tādēļ sīkāk tiks pieminētas tikai septiņas (uiguri, hui, tibetieši, cjan, ji, miao un mongoļi). Bet no divu braucienu maršruta ^[7] trīs autonomajiem apgabaliem un vienpadsmit provincēm būs izemētas tikai atsevišķas pieturas vietas, kuras izcēlās ar lokālo specifiku vai aktuāliem sabiedriskās dzīves notikumiem.

01 / NODAĻA

Sjīndzjanas autonomajā apgabalā

ĶTR rietumu provincēm katrai ir sava atšķirīga vēsture, kas tikai pēdējos gadsimtos ciešāk savijusies ar ķīniešu kultūru. Jau pirms mūsu ēras rietumu pierobežu apgabali aiz Dunhuanas pilsētas bija pazīstami ar nosaukumu Rietumu Reģions (Sjiju 西域), kas aptuveni atbilst mūsdienu Sjīndzjanas uiguru autonomajam apgabalam. Līdz patības tas aizņem 116 daļu no visas KTR teritorijas un par pamatiedzīvotājiem šeit tiek uzskatīti uiguri^[8], kā tas redzams arī no nosaukuma.^[9] Uiguri ir cēlušies no tjurku etnosa un tādēļ ķīnieši viņus mēdz apzīmēt arī kā „turciski runājošo tautu”, bet Sjīndzjanu dēvē arī par Kīnas Turkestānu.^[10]

Kad 6.gs. Centrālāzijā sākās turku dominance, tie nonāca līdz pat Mongolijas līdzenumam, kur līdz 8.gs. vairāku cilšu starpā izvēršās sīva cīņa par teritorijām. Viena no tām bija senie uiguri, kuri 745.-840.gados pat izveidoja savu neatkarīgu valsti. Tomēr 9.gs.vidū citas ciltis guva pārsvaru un uiguri bija spiesti migrēt uz rietumiem. Tie nonāca tag. Turfanas pilsētas apkaimē un viņu valsts turpināja pastāvēt līdz pat 1250.gadam, kad līdz ar daudzām citām Āzijas teritorijām to iekaroja mongoļi. 16.gadsimtā šī teritorija nokļuva Centrālāzijas mogulu valdnieku ietekmes zonā, cilvēki lielākā daļa pievērsās islāma ticībai, bet vietējie valdnieki vēl joprojām bija noteicēji. No šī laika vārdu „uiguri” vairs nelietoja, cilvēki parasti identificēja sevi kā sešu svēto pilsētu iedzīvotāji (kašgarieši, turfanieši u.tml.). Vēlāk 18.gadsimtā šo reģionu savā pārvaldē pārņēma Ķīnā valdošā mandžūru Čjin dinastija un nosauca to par „Jauno robežu” (Sjiņ-dzjan 新疆). Tikai 20.gs.sākumā, kad tika nodibināta Kīnas Republika, apzīmējumu „uiguri” mākslīgi atjaunoja, bet tiešas saiknes ar seno uiguru cilti tam vairs nebija.^[11]

Līdz pat šodienai lielākā daļa Sjīndzjanas iedzīvotāju stingri sargā savu islāmiskās kultūras identitāti, kas nereti nonāk pretrunā ar ĶTR komunistiskās valdības režīmu. Tā arī 2009.gada 5.-6.jūlijā Sjīndzjanā Urumči un Kašgaras pilsētās sākās vietējo islāmticīgo nemieri, kuru dēļ tika slēgtas mošejas un valsts rietumu robeža. Kaut arī bijām saņēmuši vīzas, vēl arī pāris dienas pirms robežas šķērsošanas nebija ziņu, vai varēsim no Kirgīzijas iebraukt Ķīnā. Tikai īsi pirms nokļūšanas pie robežas aizliegums tika atcelts. Mūsu gids Ahmeds^[12] bija uiguru tautības, dzimis ziemeļos pie Urumči pilsētas Tjēnšaņa kalniem, mācījies centrālajā Ķīnā, senajā galvaspilsētā Sjianā, bet tagad strādāja Kašgaras apkaimē. Šādu gadījumu Ķīnā nav mazums, no kā var secināt, ka arī vēl mūsdienās, līdzīgi kā imperatoru laikos, valdība aizvien vēl piekopj amatvīru nosūtīšanu darbā uz svešu reģionu, lai tādējādi izvairītos no korupcijas un paziņu „attiecību” (ķīn.guaņsji 关系) veidošanās.

Ahmeds runāja ļoti labi angļiski, bet ne tik labi ķīniski. Šādu situāciju novēroju arī pie tibetiešu gidiem, kuri ceļoja starp Lhasu, Katmandu un Kailaša kalnu. Viņš bija jauks un pretimnākošs un neatgādināja spēcdienesta uzraugu, kādi parasti Ķīnā pavada ārzemnieku grupas. Kaut gan Ahmeds strādājot par gidu bieži pavadīja tūristus no dažādām valstīm, pats viņš ārzemēs nebija bijis, saņemt ārzemju pasi vietējiem uiguriem esot gandrīz neiespējami. Kopš nemieru sākšanās visā apgabalā bija slēgta pieeja internetam, pat uzņēmumos un bankās, kas sagādāja zināmas grūtības ar naudas izņemšanu un pārskaitīšanu. Telefonu zvani uz ārzemēm nebija iespējami, līdz ar to radās problēma sazināties ar mūsu kolēģi, kurš pirms divām dienām bija ieradies Kašgarā ar lidmašīnu, lai šeit pievienotos ekspedīcijai. Tomēr viesnīcas ar atļaujām uzņemt ārzemniekus pilsētā bija tikai dažas un tās varēja apzināt vienas dienas laikā. Arī tuksneša oāzes pilsētā ar 3 milj. iedzīvotāju skaitu, drīz vien varēja uzzināt, kur mitinās tikko ieradies latvietis.

Kašgara ir sena kultūras un tirdzniecības metropole, kur savienojās divi no Kīnas nākošie Zīda Ceļa atzari: ziemeļu ceļš, kurš veda no Hami un Turfanas un dienvidu – no Dunhuanas un Hotanas. Tālāk no Kašgaras uz rietumiem šie agrākie karavānu maršruti šķērsoja Pamira kalnus, sasniedzot Samarkandu, Persiju un Romu, kā arī dienvidos – Ladaku, Kašmiru un citas tag. Indijas provinces.^[13] Jau mūsu ēras pirmajos gadsimtos Kašgara kļuva par Rietumu un Austrumu civilizāciju tirdzniecības un kultūras mijiedarbības krustpunktu, kur notika ne tikai dažādu luksus preču apmaiņa (zīds, tēja, ādas, kanēlis, stikla, vilnas un zīda izstrādājumi), bet kur cirkulēja arī zelta krājumi.^[14] Pastāv pat pieņēmums, ka zīda ražošana un tirdzniecība Rietumu valstīs aizsākās tieši no Kašgaras, nevis Kīnas vidienes un ka romiešu un bizantiešu vēsturnieki, runājot par Zīda zemi – Serindā, īstenībā domāja Kašgaras reģionu, nevis Ķīnu.^[15]

Oāzes pilsētas krāšņums par sevi atgādina arī šodien. Vecpilsētas centrā tika tirgotas dažādas vietējās preces: amatniecības izstrādājumi , nang apaļās baltmaizes plāceņi , mūzikas instrumenti, arbūzi, bambusu lapās tītie saldie rīsi ar medu. Tomēr, kaut arī bija tūrisma sezonas vidus, veikaliņu ielās valdīja netipisks tukšums un klusums. Pie galvenajiem pilsētas objektiem dežurēja armijas vienības, bet vietējie stāstīja, ka par ikkatru aizdomīgu kustību tiekot šauts bez brīdinājuma.

Kašgara izceļas ar lielu vietējo uiguru skaitu – 95%, bet kopumā Sjīndzjanas autonomajā apgabalā tikai apmēram puse no iedzīvotājiem ir uiguri, tādēļ arī šeit nemieri izvēršās īpaši asi. Par dažiem neapmierinātības iemesliem uzzinājām no vietējiem. Vecās dzīvojamās ēkas pilsētas centrā tiek no iedzīvotājiem atpirktas un nojauktas, lai to vietā būvētu modernas augstceltnes, bet vietējie tiek izmitināti aiz pilsētas robežām. Uz vecpilsētas sienām bija redzami uzraksti ar brīdinājumu, ka ēkas esot pārāk vecas un varot sagrūt. Turpat spēlējas vietējie bērni un staigāja pāris vecākas sievietes, kuras vēl pagaidām dzīvoja šeit. Apmeklējām arī pilsētas nakts tirgu un uzzinājām, ka agrāk Kašgarā bijuši divi nakts tirgi, viens – uiguriem, otrs – ķīniešiem. Bet tagad abi esot savienoti kopā, lai stiprinātu tautu draudzību.

Tomēr ar tautu draudzību islāma stingro noteikumu fonā ir sarežģīti. Uiguri pārsvarā ietur maltītes tikai vietējo musulmaņu ēstuvēs, bet no ēdiena, ko gatavojuši nepazīstami cilvēki, parasti atsakās. Korāna svētajās sūrās ir teikts: „Viņš ir aizliedzis [...] asinis, cūkas gaļu, kā arī gaļu no dzīvniekiem, kurus nonāvējuši ir piesauktus cits vārds, nevis Allahs.”^[16] Šiem noteikumiem lielākā daļa uiguru, pat tie, kuri nav stingrticīgi musulmaņi, ikdienā seko. Ķīniešiem, turpretim, nav aizliegumu attiecībā uz ēdieniem, bez tam tikšanās un sarunas pie ēdienu galda viņiem veido visbūtiskāko sadzīves sastāvdaļu. Pietam, parasti musulmaņi katru dienu vai pat vairākas reizes dienā dodas uz mošejām izpildīt lūgšanas, bet ĶTR valdība skatās ar aizdomām uz ierēdņiem un skolotājiem, kuri apmeklē šīs svētvietas. Valsts darbiniekiem ir „brīvība arī neticēt” un viņi nedrīkst pievērsties kādai reliģiskai pārliecībai.

Ikdienā bija redzamas arī atkāpes no ticības normām. Lielu pārsteigumu sagādāja gids Ahmeds, kādu vakaru uzaicinot mūs uz vietējo krogu un pats iztukšojot 35 grādīga vīna pudeli. Nākamajā dienā viņš bija sašļucis, bāls, nerunīgs un ik pēc pārdesmit minūtēm viņam vajadzēja izkāpt. Acīmredzami, pašlepnums un ķīniešu kultūrai raksturīgā iezīme, nezaudēt cieņu un seju viesu priekšā, nospēlēja pat lielāku lomu nekā islāma tradīcijas.

Nākamā Zīda Ceļa dienvidu atzara pilsēta bija Jarkanda, kura Kultūras Revolūcijas laikā cieta smagu sagrāvi. No senākiem uiguru kultūras pieminekļiem saglabājušies tikai 16.gs.celtās pils fasāde, centrālā mošeja un Jarkandas valdnieku kapi. Šie trīs objekti sociālistisko kampaņu laikā atradās ĶTR valdības aizsardzībā kā valsts nozīmes monumenti. Blakus pilij darbojās nang maizes ceptuve, greznota ar islāmam raksturīgiem dekorācijas elementiem. Nang tika gatavota no kviešu vai kukurūzas miltiem un ir ļoti izplatīta musulmaņu vidū. Ir zināma leģenda par ķīniešu budistu mūku un svētcēlnieku Sjuaņdzanu, kurš 6.gs. kā viens no pirmajiem devās uz Indiju pēc svētajiem rakstiem. Nang bijis pamatēdiens, kas devis viņam spēkus šķērsot Gobi tuksnesi. Kā zināms, to iespējams glabāt daudz ilgāk kā citus pārtikas produktus.^[17]

Pretī maizes ceptuvei, ielas otrā pusē atrodas jau minētais Jarkandas valdnieku kapu memoriāls, kas ir pārvērsts par muzeju. Nezinātājam to no ārpuses pat nepamanīt, jo ēka ne ar ko neatšķiras no citām, daudzos celvežos memoriāls vispār nav minēts. Tomēr šīs goda vietas saglabāšana un atklāšana apskatei parāda valdības vēlmi respektēt mazākumtautību vēsturi un kultūru, kaut arī iezīmē pretrunu ar ķīniešu nacionālismu. Cita veida kapenes, ko bieži vien var redzēt Sjīndzjanas lauku un kalnu apgabalos, sauc par „mazar” (svētā kapsēta), tās līdzinās miniatūras mirušo pilsētai. Šādās vietās parasti tiek apglabāti izcili cilvēki, valdnieki, bagātie un aristokrāti, bet blakus uzceltās svētnīcas vietējiem kalpo kā pielūgsmes objekti. Daudzas šādas kapu pilsētiņas tiek veidotas arī mūsdienās.^[18]

Pēc jūlija sacelšanās ķīniešu armijas un policijas posteņi Sjīndzjanas a.a. bija izvietoti ik pēc 50 vai 100 km, tajos vienmēr vajadzēja uzrādīt dokumentus un atļaujas, bet citreiz tika pārbaudīta arī bagāža. Pat ejot uz publiskām labierīcībām bija ieteicams ņemt līdzi pasi, jo sargs varēja pieprasīt personas apliecību, kā arī dežūrgrāmatā bija jāieraksta personīgie dati un adrese. Tomēr stingrajai policijas uzraudzībai bija arī savas pozitīvas iezīmes. Par auto un pasažieru iebraukšanas atļaujas nokārtošanu Sjīndzjanas a.a. un Tibetas a.a. uz personu maksājām 1800 usd. Bet gids, saņemšis paprāvo summiņu, ielika visas naudas zīmes caurspīdīgā plastmasas maisiņā un pavisam bezrūpīgi no viesnīcas vestībila pa ielu devās uz tuvējo ofisu. Visapkārt dežurējot tik daudziem policistiem, valdot pilnīga drošības kontrole un arī zagļu pilsētā vairs neesot.

Pēdējā Zīda Ceļa pilsēta brauciena maršrutā bija Kargilika, kurā mums pēc oficiālā plāna bija paredzēta nakšņošana. Pilsētas centrā varēja sastapt uigurus tradicionālos tērpos, bet tirgus letes vai lūza aiz vietējo izstrādājumu pārbagātībām. Mašīnas tika noparkotas centrālajā pilsētas laukumā un ap tām vienā mirkļi sapulcējās ne visai draudzīgu ziņkārīgu cilvēku bars. Bez tam kādreizējās ugunsdzēsēju mašīnas, kas tagad pārvērstas par ekspedīcijas auto, izrādījās tik smagas, ka pamazām sāka iegrimt uz tuksneša smiltīm lietajā plānajā asfalta segumā. Redzot šo situāciju, policisti atļāva doties tālāk un nakšņot citā vietā, kas uzskatāms par ļoti īpašu izņēmuma gadījumu visa brauciena laikā.

No Kargilikas mūsdienu nogrieznis uz dienvidiem, kā arī agrākais Zīda Ceļa dienvidu atzars turpinājās uz austrumiem. Taklamakana tuksneša dienvidos smiltis par brīžam uzpeldēja zaļas, putekljainas oāzes un mēs apstājāmies kādā aprikožu koku ciematīnā, lai aplūkotu vietējās dzīvojamās mājas. Lielākā daļa istabas bija atklātas, caurstaigājamas, ar ķīniešu arhitektūrai raksturīgām liektām velvēm un tikai daļēji norobežotas ar sienām un jumtu. Lietus šai tuksnešainajā apvidū, šķiet, bija ļoti reta parādība. Mājas pagalsms, kuru ieskāva mala žogs, ietvēra plūmju un aprikožu dārzu un valēja virtuvi ar speciālu krāsni nang maizes cepšanai. Kad ienācām, pagalmā draiskojās bērni, bet, ieraugot baltos cilvēkus, tie uzreiz nozuda, un pieļauģu nekur nebija redzami. Tikai, kad soferis sāka dalīt konfektes un skatu kartiņas, vietējie viens pēc otra pamazām uzradās. Pieaugušie ne ķīniski, ne angļiski neprata, tādēļ sarunāties varēja tikai ar gida palīdzību.

Kāds pavecs vīrs manā ceļojuma dienasgrāmatā ierakstīja frāzi : „Sjīndzjana, Kašgara, Indis apgabals, Kizil ciemats, mani sauc Abliz, man patīk jūsu ceļojums.” Viņam, atšķirībā no ķīniešiem un lielākās daļas uiguriem bija balta bārda, kas islāma kultūrā simbolizē vīrišķību un kalpo kā musulmaņu identifikācijas zīme. Bet Ķīnā komunisma uzplaukuma laikā uz cilvēkiem ar bārdu skatījās ar aizdomām un neiecietību, tādēļ arī šodien ļoti nedaudzi ĶTR iedzīvotāji nēsā ūsas vai bārdu.

Ķīniešu celts

Sjīndzšanas un Tibetas robežu iezīmēja augsta plakankalne, kur ceļš ilgu laiku veda pa kalniem augstumā ap 5000 m v.j.l un mēs bijām spiesti braukt līdz rītausmai, lai sasniegtu 4700 m v.j.l., ko parasti uzskata par maksimālo nakšņošanas augstumu cilvēkiem bez īpaša rūdījuma. Ķīniešu ceļu būves strādnieki, kuri bija nosūtīti uz Tibetu darbā, stāstīja ne mazums gadījumu, kad organismam neierastā augstuma iespaidā veselais cilvēks no rīta vairs nav pamodies.

02 / NODAĻA

Tibetas autonomajā apgabalā

Rietumu Tibeta ir tibetiešu kultūras šūpuļa zeme. Leģendas vēsta, ka 2.gs.p.m.ē. šeit ieradies kāds svētais no debesīm (iespējams arī, ka viņš nācis pāri kalniem no Indijas), kuru vietējie godinot nesuši uz pleciem nestuvēs un tādēļ nosaukuši par Ņaci Cenpo (Plecū Troņa Valdnieks).^[19] Viņu ieskaitot standarta hronoloģijas min 32 leģendāros Jarlun^[20] jeb Tubo^[21] dinastijas valdniekus, kuri visticamāk bija vietvalži atsevišķos Rietumtibetas reģionos.^[22] Šeit pastāvēja arī senā Žanžun valsts, kur augstu pozīciju varas piramidā ieņēma svastikas bon ticības priesteri. Tikai 7.gs., kad pie varas nāca pirmais budisma valdnieks Soncens Gampo, šīs teritorijas zaudēja savu ietekmi, bet socio-politiskā un kultūras arēna pārvietojās uz Centrāl Tibetu.^[23]

Pirmais lielākais ciemats, no Sjīndzšanas iebraucot Tibetas autonomajā apgabalā, ir Ruthoka. Tajā ir divas daļas – jaunā, kas celta mūsdienīgā betona bloku māju stilā ķīniešu militārajiem pierobežu garnizoniem un vecā, kur pārsvarā atrodamas tibetiešu tradicionālās viensētas, kā arī Lhundzup Čodin klosteris. Tikai divās vietās – šeit un pie tagadējās Zamda pilsētas šodien vēl saglabājušās Guge karaļvalsts liecības (Tholin klosteris un Caparan pils drupas). Pēc tam, kad 9.gs. Tibetā iestājās juku laiki, valdnieka Landarma^[24] dēla Namde Osuna pēcnācēji bija spiesti bēgt no Centrāl tibetas uz Tibetas rietumu reģionu Nari, kur viņi pārvaldi sadalīja trīs daļās: Guge, Ruthoka un Purana, vēlāk šie kļuva par Guge karaļvalsts galvenajiem centriem.^[25] Pie Namde Osuna pēcnācējiem piederēja arī valdnieks Ješe O, kurš 10.gs. aktīvi darbojās kā budisma atbalstītājs un atjaunotājs. Saskaņā ar leģendū tieši viņš, ziedodams savu dzīvību, deva iespēju uz Tibetu ataicināt izcilo bengāļu budisma skolotāju Atīša, kurš iedibināja teoriju par mācības ceļa pakāpēm (tib.lamrim).^[26]

Sekojošo 500 gadu laikā Nari (kas bija pierobežu reģions gan ar Indiju, gan ar islāma reģioniem) risinājās daudzi politiski strīdi un nemieri. Kādu laiku Guge nokļuva Ladakas karaļvalsts ietekmes zonā un dominanci ieguva Dzukpa Kagju skola.^[27] Vēlāk ar mongoļu valdnieka Gušrikhana palīdzību Centrāl tibetas Geluk skola tomēr guva pārsvaru un 1685.gadā Lhasas valdība uzvarēja savus reliģiskos sāncenšus, apvienojot visus šos reģionus. Līdz ar to arī Lhundzup Čodin klosteris tika pievienots Lhasas Seradže koledžai un pārvērsts par Geluk skolu.^[28] Bet visas tagadējā Nari reģiona daļas, kuras agrāk piederēja Ladakas karalistei, tika atdalītas un nonāca Tibetas pārvaldē. Guge, iespējams, ladaki uzbrukuma rezultātā 1630.gadā, cieta sakāvi, pilnībā bija iznīcināta gan galvaspilsēta, gan iedzīvotāji un uz vairākiem gadsimtiem šīs vietas nogrima aizmirstībā. ^[29]

Nesen izbūvētais autoceļš veda cauri jaunajai Ruthokas pilsētai, bet, lai sasniegtu vecās pilsētas centru, bija jānogriežas un jābrauc 10km sānis. Brauciena maršrutā šāda atkāpe nebija plānota un gids kategoriski atteicās doties ar mums uz Lhundzup Čodin klosteri. Viņš ar visiem dokumentiem un atļaujām demonstratīvi izkāpa no mašīnas un paslēpās kalnu piekāvē, bet mēs jau pēc pāris kilometriem sastapām divas policijas mašīnas, kuras mūs pavadīja līdz pat Ruthokas vecajam centram. Sākumā vietējie policisti bija uzstājīgi un stingri un ilgu laiku centās sazināties ar mūsu gidu. Bet Ahmeds bija izslēdzis telefonu un ne savanīt, ne arī uzmeklēt viņu neizdevās. Policisti, redzot sarežģīto situāciju, pievienojās septiņiem mūkiem, kuri dežurēja pie galvenās lūgšanu zāles, un ne tikai laiņi izrādīja mums klostera kompleksu, bet arī pastāstīja par klostera vēsturi un par postījumiem Kultūras Revolūcijas laikā. Tibetiešu policisti paši izrādījās budisma sekotāji un godbijīgi ziedoja naudu tempļa centrālajai buddhas statujai.

Ruthoka bija īpaša vieta, kā oāze kalnu ielokā, visapkārt pletās sulīgas plavas, kurās varēja redzēt aitu un jaku ganāmpulkus, bet vietējie bagātnieki ar džipiem izbrauca uz šejieni piknikā, uzceļot tradicionāliem tibetiešu ornamentiem greznotas baltas teltis un pavadot zaļumos vairākas dienas. Klostera piekāvē bija sastopami arī vietējie, kāds vīrs armijnieka tērpā savā motociklā bija iebūvējis spožas lūgšanu dzirnaviņas. Asās pretrunas, kuras politiskās un administratīvās kontroles rezultātā nereti uzliesmo ticīgo tibetiešu un pragmatisko ķīniešu starpā, reālajā dzīvē pamazām izplēn un veido jaunās kultūras specifiku.

Pēc tibetiešu 2008.gada 10.marta sacelšanās, kas no vienas puses atzīmēja 1959.gada 10.marta notikumu gaidāmo 50.gadadienu un no otras puses parādīja, ka 2008.g.augustā gaidāmo Olimpisko Spēļu priekšvakarā ne visi ĶTR iedzīvotāji ir apmierināti ar valsti valdošajām cilvēktiesībām, dzīve Tibetas autonomajā reģionā atkal ritēja savu ikdienas gaitu.^[30] Toreiz galvenie klosteri bija tikuši slēgti uz diviem mēnešiem, mūki nedrīkstējuši iziet no tiem un vienkāršiem ticīgiem bijis liegts apmeklēt lūgšanu vietas.

Līdz pat šim laikam visiem tibetiešiem ārzemju pases esot arestētas un arī jaunas nevienam netiekot izsniegtas. Apmēram tūkstotis sacelšanās dalībnieku tikuši nošauti un vismaz tikpat daudz ievainoti un arestēti. Priekšsēdētājs Mao Dzeduns vēl 20.gs.vidū bija teicis: „Vara ir šautenes stobra galā,”^[31] un tā tas esot joprojām. Vēl šodien lielākā daļa tibetiešu, kuri dzīvo ĶTR, nespēj aizmirst Tibetas valsts varenību Soncena Gampo laikā 7.-9.gs. un budisma ziedu laikus Dižā Piektdā Dalailamas periodā 17.gs., un dziļi sirđī slēpj vārdos neizteiktu neapmierinātību ar pastāvošo iekārtu.

Kad mēs, posotru gadu pēc šiem notikumiem, ieradāmies Lhasā, šeit ritēja mierīga dzīve: bija brīvi pieejams internets, kur varēja atvērt pat Tibetiešu Trimdas valdības mājas lapu, labi darbojās telefonu sakāri, arī uz ārzemēm. Tomēr pilsētā bija jūtamas izmaiņas: pie sacelšanās centrālā objekta – Ramoče klostera dežurēja armijnieku bariņi ar durkļiem, šautenēm un aizsargiem kaujas gatavībā. Klosterī vairs nebija sastopami daži no augstākās pakāpes mūkiem, kuri 2007.gadā vēl bija mitinājušies iekšpagalma kopmītnēs un vadījuši lūgšanu ceremonijas. Pēc 2008.gada marta notikumiem viņi uz 2 gadiem nokļuva apcietinājumā, bet pēc tam tika aizsūtīti uz savu dzimto ciematu ārpus Lhasas, bez tiesībām atjaunoties mūku kārtā.

Līdzīgs dzīves pavērsiens bija arī kādam citam mūkam, vārdā Thuptenam, no Cašilhunpo klostera Žikaces pilsētā. Cašilhunpo tradicionāli bija pančhenlamu rezidence, bet sākot no 20.gs.pirmās puses šīs līnijas lamas reti kad uzturējušies šeit.1995.gadā, kad 14. Dalailama no Ķīnā izvēlētajiem pančhenlamas kandidātiem paziņoja savu izvēli, viņa izraudzītais zēns (Geduns Čokji Ņima) pēkšņi pazuda, pie kam atrašanās vieta nav zināma līdz pat šodienai. Par 11.Pančhenlamu ĶTR valdība iecēla citu zēnu (Gjelcenu Norbu), kurš pašreiz Ķīnā un starptautiskajā arēnā spēlē tibetiešu garīgā vadoņa lomu, īstenībā būdams tikai marionete ķīniešu valdības rokās, un tibetiešu vidū negūstot uzticību.^[32]

Šo notikumu sakarā Cašilhunpo klosterī sākās demonstrācijas, kuru rezultātā daudzi tika arestēti un aizsūtīti laicīgajā dzīvē. Minētais mūks Thuptens bija zaudējis savus draugus un arī ikviens viņa solis tika uzraudzīts. Līdz pat šodienai klosterī valda īpaši stingra kontrole, pie durvīm nolikti viltus ubagi, kuri tērpušies skrاندās ar lūgšanu ratiņu rokās novēro, vai kāds neizvilks 14.Dalailama fotogrāfiju vai kādu citu nacionālistisku suvenīru. Nevarēdams izturēt šādu saspringtu dzīvi, Thuptens lūdzis atļauju pāriet uz kādu citu klosteri, bet nav to saņēmis. Tādēļ viņš izstājies no klostera, aizbraucis uz Lhasu, iemācījies angļu valodu un kļuvis par gidu.

Šīs mūsu gids, bijušais mūks, izrādījās ļoti vienkāršs un simpātisks, bet pilnīgi nepiemērots laicīgās dzīves situācijām. Ķīniešu valodu Thuptens zināja sliktāk nekā angļu, hieroglifus uz ceļa norādēm visbiežāk neprata izlasīt, kā arī neko nezināja par maršrutā paredzētajām vietām. Bet, pirmo reizi savā mūžā sasniedzot Čendu pilsētu, viņš izrādīja neslēptu sajūsmu par grandiozajām augstceltnēm un par to, ka pirmo reizi lidos ar lidmašīnu (atpakaļceļā uz Lhasu).

Lhasas pilsēta jau kopš 7.gs.zināma kā Tibetas galvaspilsēta. Tās nosaukumu interpretē dažādi, ir pieņēmumi, ka sākotnēji tā dēvēta par Rasa (jeb Žasa), burtiskā tulkojumā – Aitu zeme, bet kad valdnieks Soncens Gampo par oficiālo reliģiju pasludināja budismu, to nosauca par Lhasa (Dievu zemi). Agrāk, iebraucot Lhasā pa Draudzības lielceļu no dienvidrietumiem kā pirmo no tāluma varēja ieraudzīt Marpori (Sarkano kalnu) ar dalailamu ziemas rezidenci – Potalas pili, celtu 17.gs. Bet pāris gadu laikā intensīvās urbanizācijas iespaidā pilsēta bija pārvērtusies tā, ka to vairs nevarēja atpazīt: papildinājušies ar daudzām modernām ēkām, ofisiem, firmām, tiltiem un ielām. Agrāko tibetiešu valdnieku ziemas rezidenci citu ēku jūklī nu varēja pamanīt tikai ar lielām grūtībām, toties, iebraucot pilsētā, vispirms skatam pavērās kāda sarkana četrstūraina augstceltne, kura pēc arpeida ļoti atgādināja Potalas pili. Etniskais tibetiešu rajons vecpilsētā ar Džokhan templi sastāda nu jau vairs tikai nelielu daļu no visas pilsētas, bet lielākā daļa jaunceltņu iemītnieki ir ķīnieši.

Netālu no Džokhana tempļa dzīvoja kāda tibetiešu ģimene, kurā bija pajauna māte, vectēvs un divi bērni – mazā māsiņa un vecākais brālis. Vectēvs bija pārdzīvojis dažādus notikumus un juku laikus, bet daudz par to nerunāja. Katru dienu no rīta un vakarā viņš savā istabā pie altāra skaitīja svētos rakstus, un māte pastāstīja, ka arī viņš agrāk ir bijis mūks. Bērni, kuri abi vēl mācījās pamatskolā, ļoti cienīja veco vīru un centās viņam līdzināties. Skolā viņi apguva gan tibetiešu, gan ķīniešu valodu, mazā māsiņa raiti un bez kļūdām rakstīja no galvas ķīniešu hieroglifus un tikpat veikli ar koka kaligrāfijas otiņu zīmēja tibetiešu burtus. Vectēvs labi runāja ķīniski, bet māte – ne vārda.

Oficiāli Ķīnā ir bezmaksas izglītība, tomēr grāmatas, burtnīcas un citi skolas piederumi ir jāiegādājas pašiem skolēniem. Daudzām ģimenēm Tibetā nav šādu līdzekļu un līdz ar to ne visi var baudīt šo „bezmaksas” skološanos. Kā, piemēram, šajā ģimenē, kur māte bija mājsaimniece, bet vecais vīrs – pensijā, ar iztiku un skolas naudu bija ļoti grūti. Kaut gan tagad ikkatrā Tibetas ciematā ir pamatskola, tomēr rodas šaubas, cik daudz ģimeņu spēj sūtīt bērnus mācībās. Vēl pirms pāris gadiem lauku iedzīvotāju gada ienākumi bija 35 usd, bet lielākā daļa uz jautājumu par darbu vēl joprojām atbildīsi: nav.

Lhasā daudzi vietējie joprojām dzīvo tibetiešu stila divu vai trīs stāvu mājās, kur vienīgā apkure ir virtuves plīts, visai mājai kopējā tualete atrodas gaitenī, bet ūdens (tikai auksts) tiek ņemts no dzīlurbuma akas iekšējā pagalma vidū. Siltais ūdens, dušas un apkure ir jaunceltņu un viesnīcu priekšrocības, pie kam arī parasto viesnīcu istabas nevienā gadalaikā netiek īpaši apsildītas. Lai cik arī patriotiski un tautiski noskaņoti nebūtu tibetieši, tomēr nav šaubu, ka ķīniešu modernās augstceltnes ar visām labierīcībām sastāda nopietnu konkurenci tradicionālajiem mājokļiem.

Ķīniešu celts

03 / NODAĻA

Gaņsu un Sičuāņas provincēs

Gaņsu province izceļas ar savu īpatnējo ģeogrāfisko veidolu, kura pamatā ir vēsturiski notikumi. Province ir 1655 km gara virzienā no austrumiem uz rietumiem, bet tikai 530 km plata no dienvidiem uz ziemeļiem. Šī lemesla dēļ tā bieži tiek dēvēta par Gaņsu koridoru, pa kuru veda Zīda Ceļš, savienojot Rietumu reģionu oāzes Turfanu, Hami, Dunhuanu ar Centrālķīnas pilsētām Luojanu un Čānaņu. Gaņsu ziemeļdaļu iezīmē Lielais Ķīnas mūris, kas norāda uz visas Ķīnas ziemeļu robežu ar nomadu stepi un tukšneša reģioniem.

Sičuāņas province atrodas Ķīnas centrālajā daļā un to no visām pusēm ieskauj kalni un dziļas aizas. Tan dinastijas pazīstamais dzejnieks Li Bai savā dzejā rakstīja:

	Cik gan grūts ir ceļš uz Šu valsti ^{[33]!}
	Tas ir tikpat grūts kā ceļš uz debesīm. ^[34]

Vēl 20.gs.pirmajā pusē Gaņsu un Sičuāņas teritorijas parastajam ķīnietim bija svešas un tālas. Kad komunisti, bēgot no Čan Kaiši vadītās Nacionālistu armijas, bija spiesti veikt Lielo Maršu uz Jenaņas pilsētu, Sičuāņas province bija vistālākais punkts, kur nonāca viņu armijas spēki. Mao Dzeduns savā dzejā piemin straujo Dadu un Zelta Smilšu upi, kā arī sniegotos Miņšaņ kalnus tagadējā Sičuāņas provincē kā eksotisku izaicinājumu:

	Zelta Smilšu upes virve ir gluži silta, Dadu upes dzelzs riņķu tilts ir ledaini vēss. Mēs priecājamies par Miņšaņ mūžīgajiem sniegiem, Sasniedzot galamērķi, zaldātu sejas plaukst smaidā. ^[35]
---------------	--

Ceļš uz šejieni ir grūts pat arī vēl mūsdienās, kalnos nereti sastopami sniega, lietus vai zemestrīču izraisīti nogruvumi, kuri satiksmi var aizkavēt pat uz vairākām dienām. It īpaši pieminams maršruts no Lhasas uz Sičuāņas galvaspilsētu Čendu, kurš bieži vien iebraucējiem ir liegts arī dēļ politiskiem incidentiem un nemieriem tibetiešu apdzīvotajās teritorijās. Mūsdienu Čendu ir milzīga metropole ar vairāk kā 10 milj. iedzīvotājiem, tā ir viena no senākajām Ķīnas pilsētām, minēta jau „Pavasaru un Rudeņu hronikā” apm.7.gs.p.m.ē., un zināma kā Šu valsts galvaspilsēta Trīsvalstu laikā 3.gs.m.ē.^[36]

Pagaidām gan Gaņsu, gan Sičuāņ provincēs autoceļi vēl ved pa upes ielejām un cauri mazākumtautību ciematiņiem, kur savdabīgi un harmoniski atklājas katras tautības specifika arhitektūrā un arī apgērbos. Tomēr Ķīnā risinās arī grandioza ātrgaitas ceļu būvniecība, un, tā kā lielāko daļu Ķīnas teritorijas aizņem kalni, tad ceļi pārsvarā ved pa milzīgiem tiltiem un vairāku kilometru gariem tuneļiem. Ķīnas vidienē pie Venčuāņas pilsētas (Sičuāņas prov.) stundas laikā izbraucām pa 30 tiltiem un 30 tuneļiem, tad skaits sajuka. Kaut gan šodien nobraucamie ceļi daudzām šosejām vēl noved dubļu un smilšu ieliņās, tomēr pēc desmit gadiem, iespējams, ka visas pilsētas un nozīmīgākās vietas būs pilnībā savienotas ar šīm dzelzs un betona konstrukcijām. Tādējādi ceļošanas procesu varēs izbaudīt ekstravaganti fragmentāri, nokļūstot no viena komercializētā apskates objekta otrā. Grūti spriest, kas notiks ar iedzīvotajiem vēl nemodernizētajos starpposmos, bet diez vai viņus kāds vēl pamanīs.

20.gs.otrajā pusē aizsākās autonomo apgabalu un mazākumtautību reģionu administratīvā sadalīšana. Tika izveidoti 5 autonomie apgabali^[37] tibetiešu, uiguru, mongoļu, un hui džuān tautībām. Iespējams, ka attiecīgajā vēstures periodā šeit arī atradās attiecīgo tautu apdzīvotās teritorijas, tomēr mūsdienās gandrīz visās provincēs dominē haņ-ķīnieši un viņu modernizētā transkultūra. Savukārt, provinces^[38] un autonomie apgabali sīkāk dalās autonomajos apriņķos^[39], daudzi no kuriem arī veidoti saskaņā ar tautību izplatības zonu, dažkārt pat nosaukumi saistās ar mazākumtautību vārdiem (piem., tadžiku, ji vai cjan autonomie apriņķi). Tomēr realitātē šīs administratīvais dalījums kalpo vairāk, lai šķeltu, nevis lai vienotu. Spilgts piemērs ir tibetieši, kuru vēsturiskais kultūras areāls ietver ne tikai Tibetas a.a., bet gan arī lielas daļas no Cjinhai, Gaņsu un Sičuāņas provincēm.

Teritorijas no Lanđžou uz dienvidiem un austrumiem^[40] apdzīvo hui tauta jeb ķīniešu musulmaņi, kurus mūsdienās apzīmē kā vienu no mazākumtautībām, tomēr tās identitāti vairāk raksturo ticība islāmam, nevis etniskā piederība. Hui kopienas pirmsākumi meklējami Tan dinastijas laikā, sākot no 7.gs., kad centralizētā Ķīnas valsts piedzīvoja strauju uzplaukumu un attīstību visās jomās, tai skaitā arī sadarbība ar Vidusāzijas valstīm ļoti aktivizējās. Šai laikā Ķīnā ieceļoja arābi un persieši, kuri jauktās laulībās ar vietējām sievietēm izveidoja ģimenes un apmetās uz pastāvīgu dzīvi. Mūsdien hui ir šo ieceļotāju pēcnācēji, kuri runā ķīniešu valodā ar nedaudziem arābu un persiešu valodas vārdū aizguvumiem.^[41]

Interesanti ir dzinumos vārda hui(回) izcelsmes meklējumiem. Daži pētnieki ugalvo, ka viņu tautas dzimšana sākās Tan dinastijas laikā ienāca caur Ķīno 纥国 valstīs Ķīnas rietumos, kurā huiju huihe 回纥 jeb huihu 回鶻 tauta, t.i. senie uiguri.^[42] Līdz ar to iebrāucēji sun daudēt par huihui 回回.^[43] Citi pētnieki sasaista šo vārdu ar islāma ticību, ko ķīniešu valodā apzīmē arī kā huidzjao 回教 (burtiski: hui ticība), norādot uz vārda hui 回 saistību ar burtisko nozīmi „atgriezties” – atgriezties pie Allaha, pie savas būtības vai klausīties Allaha vārdus (šeit kā elements ietverts arī ķīniešu hieroglifs 口: mute, runāt, vārds).^[44] Arābu valodā vārdam „muslim” ir līdzīga nozīme – padoties, pakļauties, atgriezties, un šī nozīme minēta arī korāna sūrās.^[45]

Ikkatrā hui ciemā slejas mini mošejas ar gleznainām tornīšu smailēm, katrā vietā tām ir citāds veidols un krāsas. Dažreiz mošejas būvētas pat tradicionālajā ķīniešu budistā pagodu stilā. Cilvēki nēsā baltas cepurītes, valda sprauga ielu tirdzniecība un ielās pamanāmi ēzeļiši, zirgi, pīles un vistas – nu jau ļoti reta parādība lielākajās Ķīnas daļā. Kaut arī šis reģions oficiāli apzīmēts kā Liņsja hui pašpārvaldes rajons, civietī sastopami arī tibetiešu un citi ciemati.

Pie Sjāhe pilsētas atrodas viens no sešiem lielākajiem Geluk skolas klosteriem^[46] – Labran Cašikhjil, kuru 1709.gadā dibināja kāds mongoļu princis un kurā atrodama milzīga svēto rakstu bibliotēka ar vairāk nekā 21 000 sējumiem oriģināltekstu.^[47] Tajā mitinās gandrīz divi tūkstoši mōku, kas ir daudz vairāk nekā galvenajos Geluk klosteros Lhasas pilsētā (tur atļauti tikai daži simti). Bez tam, atšķirībā no klosteriem Tibetas autonomajā

Ķīniešu karte

apgabalā, šeit uzņem arī mazus bērnus. Labran klostera pakļautībā atrodas 47 vietējie klosteri Sjahe apkaimē un vēl 11 klosteri citās provincēs un apgabalos. Klostera ēkas gan no ārpuses, gan no iekšpuses bija greznas un uzturētas labā kārtībā, nevienā vietā nebija redzamas kara laiku atstātas drupas, iespējams, ka šī vieta palikusi arī Kultūras Revolūcijas neskarta. Kāda dārza nojumē divi mūki skolotāja uzraudzībā vingrinājās garo rituālo tauru spēlē. Aiz klostera, kalna vidū bija redzamas baltas retrīta būdiņas, bet, apskatot tās tuvāk, atklājās, ka tās ir zālēs iesaugušas un ilgu laiku šeit neviens askēts-jogs nav meditējis.

Arī ārpus Tibetas autonomā apgabala tibetiešu klosteros nereti novērojama problemātiska situācija. Pārsimts kilometrus uz dienvidrietumiem no Labran klostera, Sičuāņas provincē atrodas Kardze pilsēta un klosteris, ko 1642.gadā uzcēla mongoļu budisti. Vēl pavisam nesen, 2011.gada jūnijā šeit izcēlās tibetiešu moku protesti, kam sekoja vairāki pašsadedzināšanās gadījumi.^[48] Kaut arī tagad situācija ir stabilizējusies, domājams, ka šie iemēri atstājuši iespaidu uz citām tibetiešu kopienām Sičuāņā. Iespējams, ka ĶTR valdība pēc šiem notikumiem veidos stingrāku mazākumtautību un reliģiju kontroli arī Gaņsu un Sičuāņā.

Pie Miņdzjanas upes Sičuāņas provincē sākas tibetiešiem radniecīgās cjan tautības aprīņķis.^[49] Hieroglifs 羌 [cjan] sastāv no divām daļām: 羊 aita, 儿 bērns, kas norāda uz tradicionāli izplatīto nomadu lopkopību. Ziņas par cjan tautību atrodamas jau vissenākajās ķīniešu vēstures hronikās, kā arī uz Šan dinastijas orākulu kauliem, kur datējami ar 2.gt.p.m.ē.^[50] Pastāv pat minējumi, ka senie cjan varētu būt ne tikai Ķīnas ziemeļrietumu pierobežu tautu senči, bet arī pašu haņ-ķīniešu priekšteči.^[51] Tomēr mūsdienu cjan parasti uzskata par netiešiem senās cjan tautas pēctečiem, kuri pārstāv tikai vienu senā etnosa atzaru.^[52] Cjan valoda pieder pie tibetiešu-birmiešu valodu grupas un tai nav savas rakstības. ^[53] Mūsdienās vairs tikai nedaudzi no tiem, kuri uzskata sevi par piederīgiem cjan tautai, prot runāt šajā valodā.

Cjan dzīves videi raksturīgi krāšņi dabasskati ar stāviem kalniem sniegotām virsotnēm (augstumā pat virs 4000 m v.j.l.), šaurām aizām un straujām upēm aizu dziļumos. Šeit, gleznainu kalnu vidū vismaz ārēji vēl saglabāties senatnes veidols. Ēkas parasti būvētas kalnu virsotnē, blīvi viena pie otras, gluži kā nocietinājumi, jumti klāti ar brūniem mālu dakstiņiem, zem tiem karājas ķīniešu stila sarkanie apaļie lukturīši, bet durvis ir veidotas ar tradicionālajām ieapaļajām velvēm.

Pāri Miņdzjanas upei nereti šūpojas koka un virvju tiltiņi un daudzās vietās slejas cjan raksturīgie ķieģeļu torņi, kuru augstums var būt no 10-60 m, vissenākie ir saglabājušies no 1200 gadu tālas senatnes, bet jaunākie celti pirms 500 gadiem.^[54] Agrāk tie aizsardzības nolūkos tika būvēti katrā ciematā, un pat pie mājām nereti slējušies šādi tornīši, bet šodien tie kalpo kā skatu torņi ainavu baudītājiem. Daudzās vietās kuplo koku birzis, kuras šejienes iedzīvotāji uzskata par svētām un neaizskaramām.^[55] Saskaņā ar vietējo ticību dabai un dzīvniekiem visiem piemīt dvēsele, pat klintis nereti tiek uzskatītas par svētām. Leģenda stāsta, ka tajās mīt dievības, kas cjan cilvēkiem senos laikos palīdzējušas uzveikt ienaidnieku.^[56]

Tradicionālajā stilā būvētās ēkas bija labi koptas un dažviet varēja novērot seno ēku rekonstrukcijas darbus, šeit dabas auglības klēpī mitinājās vietējie bagātnieki. Dažās pieturas vietās bija nolikti milzīgi balti jaki ar garu spalvu, lai tūristi par pienācīgu samaksu varētu uz tiem nofotografēties. Turpat varēja nopirkt arī specifiskā veidā kaltētas un garšvielās sāļitas mandleles un pekanriekstus. It sevišķi šīs atrakcijas pievilka ķīniešu tūristus, kuriem fotografēšanās un iepirkšanās sastāda ceļojumu galveno būtību.

Tālāk ceļš veda caur Veņčuāņas pilsētu, 2008.gada 12.maija zemestrīces epicentra zonu. Pēc vietējās informācijas šai katastrofā bojā gāja ap 70 tūkstošiem cilvēku un visas dzīvojamās ēkas bija pārvērstas drupās. Uzreiz pēc traģiskā notikuma uzsākās aktīva ziedojumu un brīvprātīgo glābēju kustība, kura izvērtās par valsts mēroga kampaņu.^[57] Arī pateicoties straujajai ekonomiskajai attīstībai, pilsēta viena gada laikā tika atjaunota tādā veidā, ka nezinātais braucot garām pat neiedomātos par šādu notikumu. Gandrīz visas ēkas bija jaunas, ielas – svaigi asfaltētas, kalnus caururba tuneļi un savienoja tilti. Vēl tikai dažās vietās ļoti rūpīgi ieskatoties varēja izšķirt barakveida rindu mītnes, kurās pagaidām bija izmitināta daļa no pajumi zaudējušajiem iedzīvotājiem. Ar kalnu ceļu atjaunošanu veicās lēnāk: mašīnas atsevišķos ceļa posmos tika novirzītas vienā joslā, bet citur bija jāgaida vairākas stundas. Satiksmi regulēja „dzīvie luksofori” – meitenes ar sarkaniem un zaļiem karodziņiem. Līdz ar tumsas iestāšanos arī „luksofori” beidza darbu un braucēji tika palaisti pašplūsmā, pieņemot, ka nakts tumsā neviens pa klinšu koru ceļiem nebraukās. Tomēr bez nesaprātīgiem ārzemju tūristiem dažreiz gadījās sastapt arī vietējos traktoristus, kuri brauca pa ielas vidu bez gaismām.

04 / NODAĻA

Juņņaņas un Heneņas provincēs

Juņņaņa ir ĶTR pierobežas zona ar Vjetnamu un pat nosaukumi šīm divām kaimiņu zemēm ir līdzīgi: Juņņaņ 云南 un Juenāņ 越南 (Vjetnama), abos vārdos parādās hieoglifs 南[nan] – dienvidi. Ķīnas dienvidu provinces vēsturiski samērā vēlu tika pievienotas Ķīnas teritorijai, tikai Min dinastijas laikā (14.-17.gs.). Pirms tam šeit pastāvēja vietējā valdība, kā, piemēram, Nandžao un Dali valstis jī un miao apdzīvotajos reģionos.^[58] Ķīnas dienvidu provinces izceļas ar vislielāko etnisko daudzveidību.^[59] Juņņaņā vien sastopamas vairāk nekā puse no visām Ķīnas minoritātēm, bet daudzas tautas ir arī izkļiedētas pa dažādām provincēm, līdz ar ko viņu sadzīves ieražas un valoda vienai no otras atšķiras.^[60]

Jau senos laikos Dienvidķīna izcēlās ar īpašu kultūras specifiku un šo reģionu apdzīvoja daudzas ne-haņ tautiņas. Uz dienvidiem no Jandzi upes Pavasaru-Rudeņu un Karojošo Valstu periodu laikā atradās Ču valsts, kurā konkurenci Ziemeļķīnas pragmatiskajam konfuciānismam sastādīja daoisma abstraktā mācība par visuma ceļu un mistiski gleznainā ču dzeja.^[61] Arī mūsdienās Juņņaņas, Guidžou, Hunaņas provincēs un Guansji autonomajā apgabalā sastopamas daudzveidīgas tradīcijas, valodas un kultūras. Šejienes cilvēkiem visspilgtākās rakstura īpašības ir vienkāršība, dabiskums, tiešums un brīvdomība, kas veidojušās arī krāšņās un ražīgās dabas iespaidā.

Uz austrumiem no Juņņaņas galvaspilsētas Kuņminas atrodas Akmeņu meža 石林 (Šiliņ) dabas parks. Zemes reljefs šai apkārtnē ir nelīdzens un daudzviet kā koki no zemes spraucas ārā akmeņu smailes, katrai no tām ir savs veidols. Kāda no šīm smailēm atgādina skaistu jaunavu, par kuru ir sekojošs nostāsts. Kāds vīrs vārdā Žebubaladzja lūdzis jaunavas Ašīma roku, bet viņa precībām nav piekritusi, tāpēc Žebubaladzja meiteni nolaupījis. Ašīmas brālis, to uzzinot, devies viņu glābt, šķērsojis 7x7 kalnus un 9x9 upes un beidzot izglābis māsu no nelietīgā precinieka nagiem. Atpakaļceļā abi apmaldījušies Akmeņu mežā, Ašīma paslīdējusi uz kādas no klintīm, aizķeroties tā, ka nav vairs varējusi tikt lejā. Brālis nu devies meklēt baltu gaiļi un baltu ruksi, ko ziedot Akmeņu meža dievam. Atkal viņam nācās šķērsot 7x7 kalnus un 9x9 upes, balto gaiļi viņš atradis, bet baltu ruksi nekur nevarējis sameklēt. Tā nu nekas neatlika kā nokrāsot melnu ruksi baltā krāsā. Atpakaļceļā pirms pēdējā no 49 kalniem viņš sajūtās ļoti noguris un aizmiga, bet pa to laiku lietus dievs uzsūtīja pērķona negaisu un melnajam ruksim baltā krāsa notecējusi turpat Akmens meža klinšu piekājē. Tā nu brālis nevarēja ar ziedojumiem pielabināt Akmens meža dievu un Ašīma uz visiem laikiem palika smailās akmens klints galotnē. Bet klints piekājē ir ezeriņš, kurā pēc leģendas satecējusi melnā rukša baltā krāsā, to dēvē par Ašīmas krāsaino ieleju. Pieminot nelaimīgo meiteni, vietējie bieži vien dzer Ašīmas krāsainās ielejas vīnu (Ašīma segudziju 阿诗玛谷酒).^[62]

Dabas parkā apmeklētājus izklaidēja jī (jeb lolo) tautības dziedātāji un dejotāji. Visizplatītākais tradicionālo deju veids šeit ir t.s. Lielā trīsstīgu instrumenta dejas (Dasansjenvu 大三弦舞). Vīrieši un sievietes stāv rindās viens otram pretī, vīrieši spēlē dasansjen stīgu instrumentu un pūš stabulītes, kuru pavadījumā dejo gan viņi paši, gan arī sievietes, tai pat laikā tiek sistas plaukstas un dziedātas dziesmas. Dejās var piedalīties tikai pāris cilvēki, bet citreiz dalībnieku skaits sasniedz pat vairākus simtus.^[63] Ik uz soļa varēja novērot, ka gan jaunieši, gan vecāki cilvēki lepojās ar saviem daudzkrāsainajiem zīda tautas tērpiem un smalkajiem izšuvumiem. Pusmūža sievietes, kuras izpildīja dejas un dziesmas, piedāvāja savus rokdarbu izstrādājumus arī mums.

Pateicoties Ķīnas valdības minoritāšu kultūras mantojuma aizsardzības politikai, pie ikkatra nozīmīgākā kultūras vai vēstures pieminekļa suvenīru veikalos nopērkami arī Ķīnas etnisko grupu tautas tērpi, rokdarbi un tradicionālie amatniecības izstrādājumi. Tautas tērpos par pienācīgu samaksu varēja arī tikai ietērpties un ļaut sevi nofotografēt. It sevišķi ķīniešu tūristu vidū šādi pārgērbšanās un pozēšanas seansi rada lielu atsaucību. Bet atturīgajiem ārzemju viesiem nīprās fotogrāfu apkalpotājas pašas ar varu uzvilka tautiskās jakas un galvassegas. Sastopamas bija arī mazas puķu meitenes, kuras par maksu pozēja parka zālājā, par spīti tam, ka valstī bērnu darbaspēka izmantošana nav oficiāli atļauta.

Guidžou provinces austrumos tek Duliu upe, gar kuru izvietojušies dažādu mazākumtautību senatnīgi ciematīņi. Kādu brīdi šķita, ka esam nokļuvuši viduslaiku gleznā, kur vecs vīrs ar ūdensvērsi apaļiem ragiem ara lauku un cilvēki koka laiviņās šķērsoja upi kalnu aizas upi. Tomēr laiviņām nu jau bija motorizēta vadības sistēma un pār upi dažās vietās kā giganti iznira ātrgaitas šoseju un dzelzceļu tilti, neļaujot uz ilgu laiku aizmirst laikmeta reālijas.

Uz robežas ar Guansji autonomo apgabalu šķērsojām Plūmjū Meža ciematu (Meiliņcuņ 梅林村), kur tieši šai dienā tika svinēti 3.mēneša 3.dienas (sanjuesān 三月三) svētki^[64], dēvēti arī par Skaidrās gaismas svētkiem (Cjinmindzjie 清明节). Saskaņā ar ķīniešu tautas ticējumiem šai laikā gaišais duālo pretmetu spēks (jan 阳) dabā iegūst dominanci.^[65] Prieku par šo uzvaru dzīvie daļa ar mirušajiem senčiem, kuri tieši šai dienā tiek īpaši godināti, apkopjot kapus un veicot ziedojumus. Tomēr svinības itin nemaz nelīdzinājās mūsu, latviešu kapu svētkiem, tās bija bezbēdīgi jautras un saviesīgas. No apkārtnējiem ciemiem upes krastā gluži kā uz pēcpusdienas tusiņu bija sapulcējušies dažādu tautību cilvēki – dun, gui, miao, šui, šuli. Šīm notikumam par godu bija organizēts tirgus, no un uz kuru tika nestas visdažādākās preces – dzīvas vistas, plastikas baloni, tēja, garšvielas, dārzeni, un gandrīz ikviens bija iegādājies jaunus plastmasas plecu nēšus. Dažas sievietes bija ģērbušās spožās tradicionāla stila vestēs, bet lielākā daļa ar tautas tērpiem neizcēlās. Cilvēku pūlis vairāku kilometru garumā pilnībā nobloķēja ielas braucamo daļu, bet Plūmjū Meža ciematam galvenais autoceļš veda cauri gluži kā tirgus laukumam.

Sasniedzot Fēniksa pilsētā (Fenhuančēn 凤凰城) Hunaņas provincē, mums radās iespēja tuvāk iepazīties ar miao tradicionālo lauku dzīves veidu. Tautasdziesmas un leģendas stāsta, ka miao tautas senči dzīvojuši piejūras rajonos, kā arī pie Jandzi upes, tikai vēlāk haņ-ķīniešu migrācijas rezultātā viņi tikusi izspiesti uz dienvidrietumu teritorijām, nonākot tagadējā Juņņaņas, Guidžou, Hunaņas provincēs un Guansji a.a.^[66] Miao tautasdziesmās ir teikts:

 	
 	Saule un mēness virzās uz rietumiem,
 	Kalnu upes tek uz austrumiem.
 	Mūsu senči sekoja saules rietam,
 	Pāri kalniem un upēm nonākot rietumos. ^[67]

Mūsdienās miao dzīvo dažādās vietās Ķīnas dienvidu provincēs un tiem ir vienam no otra atšķirīgs apģērbs, ieražas, mājokļu iekārtojums, kādēļ tos dēvē arī dažādos vārdos: baltie miao, melnie miao, garo piederkņu miao, īso piederkņu miao, augstkalnes miao u. tml.^[68]

Līdz pat Min dinastijai (14.-17.gs.) miao bija pašiem savi cilšu vadoņi un ķīniešu imperatoru valdības iespaids nelika sevi manīt. It sevišķi Cjin dinastijas laikā no 17.gs., kad vietvalži tika aizvietoti ar ķīniešu galma norīkotiem ierēdņiem, miao sabiedrībā valdīja liela pretestība.^[69] Tā kā miao bija ļoti kareivīgi un vēl 19.gs.beigās aktīvi pretojās ķīniešu administratīvās pārvaldes ieviešanai, viņi bija pazīstami Ķīnā kā „tauta bez likuma” vai arī „barbaru migla”.^[70] Ir zināmi gadījumi, kad miao kareivji nogalinājuši savas saviem un bērnus, lai nogrieztu sev ceļu uz padošanos un lai iedvesmotos uz aizstāvības cīņu līdz nāvei. Bez tam šajos dienvidu reģionos nereti uzturējās arī politiskie un kriminālnoziedznieki, kuri tika vajāti Centrālķīnā.^[71] Tādējādi līdz pat 20.gs. vidum šajos apvidos kalnu alās mitinājās dumpinieki un laupītāji, kuru tēli vēlāk tika pārvērti par eksotiku meklējošo tūristu izklaidētājiem.

Divas jautras miao meitenes, neskatoties uz to, ka brīvu sēdvietu nebija, bez kautrēšanās iesēdās mūsu lielajā mašīnā, lai aizvestu mūs uz savu dzimto ciematu Smaržīgās Krāsns kalnā . Pa ceļam uzzinājām interesantus faktus par miao ieražām, tā piemēram, ņņemot viesus ir obligātas trīs lietas: dziesmas, dejas un vīns. Ar dziesmām abpusēji sadziedājamies jau pa ceļam, bet kalnu ciematīnā ik uz soļa mūs sagaidīja bērni, kuri nebeidzami ilgi solo izpildījumā dziedāja miao tautasdziesmas.

Šī miao ciematīņa iedzīvotāji, lai gūtu papildus ienākumus, bija izveidojuši apskates taku tūristiem, kurā varēja izbaudīt vēl joprojām saglabāto autentisko lauku dzīves ritumu. Bez mums šai dienā neviena apmeklētāja nebija, tādēļ varējām netraucēti kļīst pa labības lauku akmeņainajām takām un klausīties agrā pavasara skaņās. Šādu dabiski saglabātu vietu ar vēl dzīvām nesamākslotām tradīcijām Ķīnā ir ļoti maz. Parasti visi kaut cik nozīmīgi objekti ir norobežoti, perfekti uzpucēti un atjaunoti, alas un kalni ir izgaismoti dažnedažādām disko stila ugunīm, it visur tiek iekasēta apjomīga ieejas maksa un tūristu barus pavada gides, ar spalgām balsīm kļiedzot mikrofonos.

Kalna galā bija izveidots mini suvenīru veikals, kur varēja mierīgi pasēdēt un atpūsties, pat neko nenopērkot, šeit sastapām tikai sievieti ar diviem mazuliem. Ciematīņa centrā pie stellēm auda vecveca māmiņa, kamēr citas sievietes nodarbojās ar izšūšanu. Par lētu naudu tika tirgotas miao apvidos tipiskās sudrablietas, bet pārdevējaļi galvu greznoja sudraba kāzu kronis. Uz kādas pussabrukušās dzīvojamās mājas jumta bija piestiprināts satelīta uztvērējs, kas nepārprotami norādīja uz savdabīgu modernizācijas procesu arī šeit.

Bambusu birzes malā bija iekārtots vietējais „kultūras nams” ar estrādi, seno dievību maskām un butaforisku alu salmu būdiņas veidolā. Īpaši priekš mums tika sarīkots priekšnesums, ko izpildīja ciema sievietes: deju pavadījumā tika rībinātas milzīgas bungas, tad sekoja joku dejas ar veiklības pārbaudes vingrinājumiem ar skatītājiem. Pēcāk viens no mūsu jauniešiem saskaņā miao tradīcijām „tika izprecināts” vietējai jaunavai. Meitene par zīmi, ka puisis iepaticies, ļoti stipri uzmina viņam uz kājas (jo stiprāk uzmin, jo vairāk mīl), bet viņš, lai sauktu meiteni atskatīties, dziedāja kvēlo „mīlas” dziesmu „Rīga dimd”.

Kāzu tradīcijas miao kultūrā ir īpaši nozīmīgas, par to liecina daudzās tautas dziesmas un ticējumi. Dievības, daba, cilvēki un dzīvnieki – visi kopš senešiem laikiem ir radušies no savstarpējas savienošanās caur precībām. Tautas dziesmā ir teikts:

 	
 	Ja šīs klintis neapprecēsies,
 	Tad tās kļūs ārkārtīgi dusmīgas.
 	Šīs klintis aprīs mūsu sievas,
 	Aprīs ikkatru mūsu radinieku. ^[72]

Līdzīgi kā visur tradicionālajā Ķīnas sabiedrībā, laulības arī šeit noteica vecāki, tomēr miao kultūrā tikšanās starp pretējā dzimuma jauniešiem bija ļoti izplatīta arī pirms precībām. Savukārt, vecāki bieži vien piekrita jau iepriekš pašu izvēlētajam partnerim. Puišu apciemojumu pie neprecētas meitenes dēvēja gleznainos vārdos kā, piemēram, „ceļojums pie otras puses”, „tikšanās ar jaunavu”, „pasēdēšana pie jaunākās māsiņas”, „kājas speršana uz mēness.” ^[73]

Līdz ar to viens no svarīgākajiem pierādījumiem šai kāzu kronis, ko ļoti bieži veidoja no sudraba. Miao tautas tērpi, līdzīgi kā citām dienvidu tautībām, bija, galvenokārt, gatavoti no zīda, vecākām sievietēm – zilā vai citās tumšākās krāsās, bet jaunākām – gaiši un raibi. Agrāk gan vīrieši, gan sievietes valkājuši uz galvas melnus turbānus, kuros varēja salikt naudu un citas vērtīgas lietas. Jo bagātāks bija cilvēks, jo viņa turbāns bija augstāks un ar vairāk dārgumiem tajā. Bet pēc Tautas Republikas dibināšanas (1949.g.gadā) un komunisma vienlīdzības principu ieviešanas, šie turbāni vairs tiek nēsāti tikai aizsardzībai no saules un kā tūristu piesaistes objekts.

05 / NODAĻA

Iekšējās Mongolijas autonomajā apgabalā

Cjin dinastijas laikā (no 17.gs.) agrākā Mongolijas lielvalsts tika sadalīta iekšējā un ārējā teritorijā: pirmā atradās tiešā Ķīnas imperatora pakļautībā, bet otro pārvaldīja netieši caur militārām struktūrām. Kad imperatora centrālā pārvalde tika gāzta, vairāki reģioni atdalījās, to skaitā arī Ārējā Mongolija, kur 1924.gadā tika pasludināta Mongolijas Tautas Republika. Lielu lomu Ārējās Mongolijas neatkarības centieni realizācijā nospēlēja Krievija, it īpaši pēc uzvaras Otrajā Pasaules karā. Arī šodien valsts daudzās jomās balstās uz šo lielo ziemeļu kaimiņu. ^[74]

Ārējā Mongolijā dzīvo 2,7 milj. mongoļi un to īpatsvars uz kopējo iedzīvotāju skaitu ir 95%, bet, kaut arī vietējie vēl joprojām runā mongoļu valodā, rakstībā tiek izmantots kirilica alfabēts. Otra Mongolijas daļa jeb Iekšējā Mongolija ir pirmais autonomais apgabals, kuru ĶKP izveidoja jau 1947.gadā, šeit dzīvo 19 milj. haņ-ķīniešu un tikai ap 5 milj. mongoļu.^[75] Iekšējā Mongolijā vēl joprojām tiek lietota mongoļu rakstība, tomēr sadzīvē redzamos uzrakstos nosaukumi vispirms doti lieliem ķīniešu hieroglifiem, tikai blakus vai zem tiem seko mazītiņi mongoļu burtiņi. Pierobežas pilsētās uzraksti sastopami pat trīs rakstības veidos, iekļaujot arī mongoļu vārdus kirilicā.

Mongolijas teritoriju jau 1.gt.p.m.ē. apdzīvoja huņņū (ķīn.sjunnū) ciltis, kuras izvērša aktīvu karadarbību pret ķīniešu Haņ dinastiju (apm.2.gs.p.m.ē.-2.gs.m.ē.), vēlāk 5.gs. šeit izveidojās Sja dinastija, bet 10.gs. Kidaņu valsts (Liao din.), 13.-14.gs. visu Āzijas teritoriju aptvēra Čingishana varenie iekarojumi, radot draudus pat Polijai un Baltijai. Tomēr mūsdienu Iekšējās Mongolijas a.a. no šī senā cīņas spara un iekarojumu varenības ikdienā vairs nav saglabājis itin nekas. Čingishana tēls un piemiņa, tāpat kā senās jurtu dzīvesveida tradīcijas, ir kļuvušas par muzeja eksponātiem.

No Šānjsji provinces iebraucot Iekšējās Mongolijas a.a., kā atšķirības zīmes no lauksaimnieciski iekoptās Ķīnas vidienes iezīmējas tuksnešainā stepe, klusums un tukšums. Jau no pirmās impērijas Cīņ laikiem (3.gs.p.m.ē.) un it sevišķi Min dinastijas laikā (no 14.gs.) šeit tika izbūvēts Lielais Ķīnas mūris, lai markētu Ķīnas ziemeļu robežu.^[76] Uz mūra aizsardzībai tika izveidoti cietokšņi ar vairākām funkcijām: tie bija sargposteņi pret rietumu un ziemeļu svešzemniekiem – klejojošajiem nomadiem, šeit atradās arī ķīniešu imperatora armijas garnizonu nometne un signālrakšeņu torņi uzbrukuma trauksmes gadījumam, bet vienlaicīgi mūris aizkavēja arī ķīniešu izbraukšanu no valsts. Daži no šo nocietinājumu fragmentiem šodien ir pilnībā atjaunoti, bet no neatjaunotajiem pat drupas ir grūti saskatīt. Lielais Ķīnas mūris kartē ir gan iezīmēts daudzās vietās, bet reāli tas saglabāties tikai reti kur, pārsvarā zemes uzbūruma veidā.

Netālu no Šānjsji provinces robežas, uz dienvidiem no Ordosas pilsētas, klajā laukā ir izveidots Čingishana mauzolejs, kas aizņem plašu teritoriju. Daudzi ķīniešu apmeklētāji un vietējie tic, ka tieši šeit ir dzīvojis un miris lielais vadonis, tomēr dati vēsta, ka komplekss būvēts tikai 1956.gadā^[77] patriotiskas izglītības nolūkos, bet Čingishans īstenībā apglabāts savā dzimtajā Burhanalhduņas pilsētā Centrālajā Mongolijā (1227.g.).^[78] Komplekss sevī ietver trīs pils pils ēkas, no kurām centrālā simboliski attēlo mongoļu valdnieka mītni, bet abas malējās – viņa divu sievu rezidences.

Blakus ēkām atrodas arī balta marmora ziedojumu platforma, uz kuras Čingishanam par piemiņu ik gadu rīkoja īpašu ziedojumu rituālu. ^[79] Sākotnēji tas saistījās ar monogļu šamanistisko ticību debesīm, kā arī tajā bija iekļauti budisma un konfūciānisma elementi, tomēr vēlāk kļuva par Ķīnas imperatora galma varas leģitīmācijas pierādījumu, un agrākais mongoļu valdnieks pārvērtās par Ķīnas nacionālo varoni. Šo vietu apmeklē arī vietējie un ķīniešu tūristi, no kuriem daudzi pielūdz Čingishanu kā dievību vai kā buddhu^[80] un veic ziedojumus, lai gūtu labu veiksmi un izvairītos no nelaimēm. Regulāri tiek organizēts arī oficiāls ziedojumu rituāls, kurš vienlaicīgi sagādā eksotisku piedzīvojumu naudīgajiem tūristiem.^[81]

Pie izejas bija novietotas auduma jurtas, kurās tirgoja suvenīrus; blakus Čingishana piemineklim fotogrāfam pozēja mongoļu tradicionālajā apģērbā pārgērbusies apmeklētāja, bet vietējie jaunieši piedāvāja tūristiem izklaides pasākumus – vakariņas un naktsmiņni šim nolūkam speciāli izveidotajā mongoļu jurtu paraugciematīnā. Mauzoleja apkārtnē bija redzamas tikai bagātnieku villas, viesnīcas un glauni restorāni, visas ēkas ne augstākas par diviem stāviem, būvētas jurtu stilā ar grandioziem fasādes un interjera greznojumiem. Lielākā daļa apkalpotāji un darbinieki bija haņ-ķīnieši.

Sākot no 21.gs.sākuma Ķīnas valdība realizē nomadu plānveida izmitināšanu daudzdzīvokļu dzīvojamās ēkās.^[82] Reālajā dzīvē Iekšējā Mongolijā lielākā daļa fermeru jau ir pārvērsti par betona ēku pastāvīgajiem iedzīvotājiem un pašajās stepēs tikpat kā vairs nav redzami ne ganāmpulki, ne jātnieki. Modernais dzīvesveids komfortablās ēkās ar visām labierīcībām padara ganāmpulku turēšanu un pārvešanu no vienām ganībām uz otrām neērtu un šķietami nevajadzīgu. Kaut arī ne visi ir apmierināti ar šo tirgus sociālisma modernizācijas procesu, salīdzinājumā ar Tibetu vai Sjīndzjanu mongoļi Ķīnā reti kad skāji izsaka savas prasības vai protestus, viņi ir arī lielā skaitliskā mazākumā (ap 15%) un izklidēti pa milzu teritoriju.

Bet nomadu kultūras elementi vēl joprojām bija sastopami ĶTR pierobežu zemēs, kā, piemēram, Kirgīzijā, kur arī mīt mongoļoīdu etnosam piederīgie. Šeit plašajos līdzenumos un plāvās vēl bieži varēja redzēt jurtas un klejojošus ganāmpulkus ar uzraugiem uz zirgu mugurām. Citreiz jurtas bija izvietotas šosejas malā, un garāmbraucēji varēja tajās iegādāties sāļas siera bumbiņas, svaigu pienu vai krējumu. Iekšējā Mongolijā šādu parādību nesastapt. Daļēji tas varētu būt saistīts ar straujo lauksaimniecības modernizāciju, bet zināmā mērā arī ar valdības reformu politiku, kura Ķīnā ir stingra un tiek realizēta īpaši konsekventi. Kā vēl vienu faktoru varētu pieminēt valdošo ķīniešu mentalitāti, kas ļoti pragmatiski orientējas uz reālo izdevīgumu konkrētajā laika periodā.

Iekšējās Monoglijas agrākajās nomadu stepēs un līdzenumos jau no 19.gs., bet visintensīvāk no 20.gs.vīdus risinās dzelzs rūdas, ogļu, sāls, sodas un citi minerālu ieguve, kā arī mašīnērijas, elektrisko iekārtu, pārtikas, tekstila un cita preču ražošana. Šie projekti ļoti lielā mērā ietekmē dabisko vidi: stepes kļūst tuksnešainas, iznīkst augu valsts un zālāji. Tieši ogļu raktuvju īpatsvara pieauguma dēļ parasti mierīgajā Iekšējās Mongolijas autonomajā apgabalā 2011.gada maijā izcēlās vairāku tūkstošu studentu protesti. Kāds haņ-ķīniešu ogļraktuuvju šoferis ar kravas mašīnu bija brutāli sabraucis mongoļu tautības ganu, kurš kopā ar 20 citiem saviem radiniekiem bija iznācis uz lielceļa protestēt pret troksni un putekļiem. ^[83]

Ja no Ordosas uz Hohhotu gadās izbraukt nevis pa ātrgaitas šoseju, bet gan pa vietējās nozīmes ceļiem, tad var nokļūt desmitiem kilometru garos ogļraču labirintos, kur valdība neuzskata par vajadzīgu uzliet asfaltu vai vismaz aizbērt bedres un kur kilometriem garās rindās pa necaurredzamiem putekļiem dienu un nakti velkas ogļraču kravas mašīnu rindas. Cik vien tālu skats sniedzas, visi līdzenumi klājas ar haotiski izmētātiem sadzīves atkritumiem. Tūristi un svarīgas amatpersonas šeit nav gaidāmas, tādēļ arī par higiēnas līmeni un vides aizsardzību netiek domāts, bet vietējie ogļrači diez vai nodzīvo pat līdz pusmūžam.

Šādu piesārņotu vietu Ķīnā ir vismaz tikpat daudz, cik perfekti uzkoptu bagātnieku kūrortu. Partijas priekšsēdētājs Dens Sjaopins kādreiz apgalvoja, ka vispirms jāļauj uzplaukt austrumu rajoniem, bet pēc tam pamazām varēs attīstīt un uzlabot dzīvi arī valsts rietumu daļās.^[84] Kopš viņa laika ir pagājuši vairāk nekā 30 gadi, tomēr bagātie rajoni turpina bagātināties, kamēr nabadzīgie nereti pārvēršas par atkritumu izgāztuvēm. Ja valstī patiešām valdītu komunisma ideoloģija, tad šādu vienlīdzības ideju realizēt nebūtu grūti. To pierādīja Mao Dzeduns, izskaužot Čana Kaiši sekotājus un Cjin dinastijas aristokrātus, likvidējot lielos privātpašumus un pārvēršot tos par komūnām. Tagad, ceļojot par dažādiem Ķīnas reģioniem, šķiet, ka imperatoru un pārbagāto mandarīnu ierēdņu laiki pēc 100 gadu pārtraukuma nu jau citā veidolā, bet atkal ir atgriezušies. (Attēlā 7-zvaigžņu viesnīca „Pangu” Beidzjinā).

Bagātās pilsētas sastopamas arī Iekšējā Mongolijā, tā piemēram, galvaspilsētā Hohhotā slējās jaunas ēkas ar jurtu tipa kupoliem, harmoniskā ainavā bija apvienotas kristiešu baznīcas, mošejas, budistu svētvietas un modernās celtnes. Ielas bija greznotas dekoratīvām lampām un pa ceļiem, kā lielākā daļā Ķīnas pilsētu slīdēja jaunas, modernas automašīnas. Kādā brīdī ieraudzījām ielas vidū uz pagrieziena apstājamies sudrabainu mercedesu, no tā izkāpa smalka dāma, tērpusies īsos mini svārciņos un garos augstpapēžu zābakos. Šķersojot divas joslas, viņa devās prasīt vietējiem ceļu, bet auto pa to laiku palika stāvam krustojuma vidū.

Ļoti moderna un acīmredzami bagāta vieta izrādījās arī pierobežas Erenhota – dinozauru fosiliju pilsēta. Piepilsētas līdzenumos „ganījās” simtiem aizvēsturiski metāla radījumi, bet jaunās augstceltnes vēl tikai gaidīja iedzīvotāju pievedumu no laukiem vai no haņ-ķīniešu pārapdzīvotās valsts vidusienes. Ķīnas centrālajā un ziemeļu daļā bieži vien gadījās iebraukt šādās tikko uzceltās tukšās pilsētās ar daudzstāvu ēkām, galvu reibinošu ielu apgaismojumu, apzaļumotiem parkiem un grandiozām ielām, kurās nemanīja neviena cilvēka. Toties restorāni parasti bija pildīti ar apmeklētājiem un Erenhotā varēja baudīt arī īpašas delikateses – varžu kāju zupu, pūdētas olas ar balto doufu vai vāritus bruņurupučus.

Atsauces un piezīmes

Avotu norādes un paskaidrojumi atbilstoši oriģinālteksta numerācijai.

01	LR Centrālās statistikas pārvaldes datu bāzes: Pastāvīgo iedzīvotāju skaits. http://data.csb.gov.lv [04.02.2012.]
02	Zhongguo zhishi dituce / 中国知识地图册 / The Knowledge Atlas of China. Xī'an, Xī'an ditu cbs., 2009, p.3.
03	Nagel's Encyclopedia-Guide: China. Geneva: Nagel Publishers, 1968, p.60.
04	Xu Ying, Wang Baoqing. Ethnic Minorities of China. Beijing, China Intercontinentetal Press, 2008, p.5; Gernet Jacques. Die Chinesische Welt. Frankfurt a.M., Insel Verlag, 1979, S.13.
05	Zhongguo shaoshu minzu / 中国少数民族. Beijing, Remmin cbs., 1981, p.193.
06	Zhongguo shaoshu minzu / 中国少数民族. Beijing, Remmin cbs., 1981, p.9.
07	2009.gadā: (Sjīndzjanas a.a.) Kašgāra-Jarkanda-Kargilika- (Tibetas a.a.) Ruthoka-Camda-Saga-Lhasa- (Cjinhai prov.) Goltuda-Sjīnina- (Gaņsu prov.) Landžou- (Sičuānas prov.) Čendū; 2011.gadā: (Juņņaņas prov.) Kuņmina- (Guidžou prov.) Guījāna- (Guānsji a.a.) Guiliņa- (Hunāņas prov.) Džāndzajie- (Hubei prov.) Džīndžou- (Šānsji prov.) Sjjaņa- Jenāņa-Juliņa- (Mongolijas a.a.) Ordosa-Hohhota-Erenhota- (Šānsji prov.) Datuna- (Hebei prov.) - Beidzjina.
08	Uigurs tulkojumā nozīmē „apvienoties, savienoties”.
09	Šeit dzīvo arī citas mazākumtautības, kā kazaki, tatāri, tadžiki, kirgīzi, mongoļi, turki, krievi etc.
10	Zhongguo shaoshu minzu / 中国少数民族. Beijing, Remmin cbs., 1981, p.177.
11	Bellér-Hann Ildikó. China Studies: Community Matters in Xinjiang: 1880-1949: Towards a Historical Anthropology of the Uyghur. Boston, Brill Academic Publishers, 2008, p.42-44.
12	Braucienā sastapo personu vārdi tekstā ir izmainīti.
13	Needham Joseph. Science and Civilization in China. Vol.1. Cambridge, University Press, 1954, p.181-182.
14	Needham Joseph. Science and Civilization in China. Vol.1. Cambridge, University Press, 1954, p.183.
15	Needham Joseph. Science and Civilization in China. Vol.1. Cambridge, University Press, 1954, p.185-186.
16	Der Koran: Sūra 2:173 (168). Paret Rudi (übers.) Stuttgart, Verlag W.Kohlhammer, 1982, S.24.
17	Xu Ying, Wang Baoqing. Ethnic Minorities of China. Beijing, China Intercontinentetal Press, 2008, p.35.
18	Bao Guizhen / 宝贵贞. Zhongguo shaoshu minzu zongjiao / 中国少数民族宗教. Beijing, Wuzhou chuanbo cbs., 2007, p.110.
19	Everding Karl-Heinz. Tibet: Lamaistische Klosterkultur, nomadische Lebensformen und bäuerlicher Alltag auf dem „Dach der Welt“. Köln, DuMont Buchverlag, 2001, p.43.
20	Jarluna jeb Jarluncanpo ir upes nosaukums, kas plūst no Lhasas uz dienvidrietumiem un kuras piekrastes zonās veidojās tibetiešu civilizācija. Tā ieplūst Indijā, kur pazīstama kā Bramaputra.
21	Tubo ir no ķīniešu un tibetiešu valodas dkombinēts Tibetas nosaukums (tu – ķīn.zeme; bod – tib.Tibeta). Skat. Shakabpa Tsepon W. D. Tibet: A Political History. New Haven, Yale University Press, 1967, p.I.
22	Tshe-dan Zhabs-drung. bsTan rdzis kun las btus pa. Xining, Qinghai minzu cbs., 1982, p.72-110.
23	Laird Thomas. Tibet – Die Geschichte eines Landes: Der Dalai Lama im Gespraech mit Thomas Laird. Frankfurt a.M., Fischer, 2006., S.48-49.
24	Valdnieks Landarma tiek uzskatīts par bon piekritēju, kurš 9.gs.vidū ar varu pārņēma valdību, nogalinot savu brāli. Viņš izskauda budisma mācību, slēdza klosterus un vajāja budistu mokus un ticīgos. Līdz pat 11.gs.nevienu no mācītāim nespēja gūt virsroku un arī politiski valsts bija sadrumstalota.
25	Tshe-dan Zhabs-drung. bsTan rdzis kun las btus pa. Xining, Qinghai minzu cbs., 1982, p.148-150. Kapstein Matthew T. The Tibetans. Malden, Blackwell publishing, 2006, p.89.
26	Kapstein Matthew T. The Tibetans. Malden, Blackwell publishing, 2006, p.93.
27	Emmer Gerhard.Dga'Ldan Tshe Dbang Dpal Bzang Po and the Tibet-Ladakh-Mughal War of 1679-84. In: The Mongolia-Tibet Interface: opening new research terrains in Inner Asia. Leiden, Brill, 2007, p.86-87.
28	Kapstein Matthew T. The Tibetans. Malden, Blackwell publishing, 2006, p.94-95.
29	Thorowgood Sarah. Tibet Handbook. Both, Footprint Handbooks, 1999, p.368.
30	Sikāk par nemieriem skat. National uprising of Tibet 2008. New Dehli, Tibetan Parliamentary and Policy Research Centre, 2008.
31	Mao Zedong sixiang nianbian 1921-1975: 1938 nian 11 yue. / 毛泽东思想年编1921-1975: 1938 年11 月. In: Renminwang, 1997-2006,
32	Tibet's missing spiritual guide.In: BBC News, 16 may 2005, http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4551425.stm [02.04.2012]
33	Trīsvalstu periodā 3.gs.m.ē.šeit atradās Šu valsts, un šis nosaukums saglabājās arī vēlāk.
34	Xiao Xu / 肖旭. Li Bai „Shu dao nan” shangxi. /李白《蜀道难》赏析. In: Zhongguo guoxuexiang, 2005-2008, http://www.chinaguoxue.net/showart.asp?art_id=3135 [04.02.2012.]
35	Mao Zedong / 毛泽东. Changzheng / 长征. In Mao zhuxi: wangshang jiniantang, 2004-2011, http://www.mzx.cn/html/zhuzuo/shici/2011/1218/12.html [04.02.2012.]
36	Nagel's Encyclopedia-Guide: China. Geneva: Nagel Publishers, 1968, p.1264.
37	Ķīn. dzidži cju 自治区.
38	Ķīn. šen 省.
39	Ķīn. dzidži džou 自治州.
40	Gaņsu provinces austrumos atrodas vismazākais autonomais apgabals – Ninsja hui tautas a.a.

41 Weekes Richard V. (ed.) Muslim Peoples: A World Ethnographic Survey. Westport, Greenwood Press, 1978, p.167-168.

42 Mūsdienās uigurus apzīmē ar līdzīgas izrunas nosaukumu veivuer 维吾尔.

43 Zhongguo shaoshu minzu / 中国少数民族. Beijing, Remmin cbs., 1981, p.123-124.

44 Henri-Marie Gustave d'Ollone, Recherches sur les Musulmans Chinois. Paris, E. Leroux, 1911, p.421, 425.

45 Der Koran: Sūra 2:132 (126), 1:136 (130), 1:139 (133). Paret Rudi (übers.) Stuttgart, Verlag W.Kohlhammer, 1982, S.20-21.

46 Pārējie pieci ir: Cašilhunpo (Žikadzes pils.), Sera, Ganden un Dzepun (Lhasas pils.) un Kumbum (Huandžun apriņķī Cjinhai prov.)

47 Thorowgood Sarah. Tibet Handbook. Both, Footprint Handbooks, 1999, p. 627, 630; Nagel's Encyclopedia-Guide: China. Geneva: Nagel Publishers, 1968, p.1388.

48 Radio Free Asia, China: Kardze protests escalate. 16 June 2011, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4e0c3b321e.html> [04.02.2012]

49 Tomēr cjan tautība dzīvo arī citās vietās Sičuāņas prov. un Tibetas a.a.

50 Graham David Crockett. Folk Religion in Southwest China. City of Washington, Smithsounian Institution, 1961, p.89.

51 Zhongguo shaoshu minzu / 中国少数民族. Beijing, Remmin cbs., 1981, p.6.

52 Zhongguo shaoshu minzu / 中国少数民族. Beijing, Remmin cbs., 1981, p.290.

53 Graham David Crockett. Folk Religion in Southwest China. City of Washington, Smithsounian Institution, 1961, p.90.

54 Xu Ying, Wang Baoqing. Ethnic Minorities of China. Beijing, China Intercontinenetal Press, 2008, p.102.

55 Graham David Crockett. Folk Religion in Southwest China. City of Washington, Smithsounian Institution, 1961, p.91.

56 Xu Ying, Wang Baoqing. Ethnic Minorities of China. Beijing, China Intercontinenetal Press, 2008, p.100.

57 Teets Jessica C. Post-Earthquake Relief and Reconstruction Efforts: The Emergence of Civil Society in China? In: „The China Quarterly”, Nr.198, London, SOAS, June 2009.

58 Zhongguo shaoshu minzu / 中国少数民族. Beijing, Remmin cbs., 1981, p.298.

59 Vairāk par šī reģiona tautībām un valodām skat. Gernet Jacques. Die Chinesische Welt, Frankfurt a.M., Insel Verlag, 1979, S.12-22.

60 Nagel's Encyclopedia-Guide: China. Geneva, Nagel Publishers, 1968, p.59.

61 Титаренко М.Л. (ред.). Китайская философия: Энциклопедический словарь. Москва, Мысль, 1994, с.159, 436.

62 Shilin chuanshuo: Ashima de chuanshuo / 石林传说: 阿诗玛的传说. In: Kexue yu yishu shuzi bowuguan. Beijing, Beijingdaxue, 2004, www.e-museum.com.cn/dmsa/nature/universe/64420.shtml [29.01.2012.]

63 Yizu dasanxianwu: Shilinxian dasanxianwu. / 彝族大三弦舞: 石林县大三弦舞. In: Yunnan feiwu wenhuayichan baohuwang / 云南非物质文化遗产保护网. Kunming, Yunnansheng wenhuating, <http://www.ynich.cn/yuminglu/ShowArticle.asp?ArticleID=521> [04.02.2012].

64 Šie svētki pēc saules kalendāra iekrīt aprīļa sākumā, bet pēc mēness kalendāra ir 3.mēnesī, t.i. 106 dienas pēc ziemas saulgriežiem.

65 Graham David Crockett. Folk Religion in Southwest China. City of Washington, Smithsounian Institution, 1961, p.148-149.

66 Graham David Crockett. Folk Religion in Southwest China. City of Washington, Smithsounian Institution, 1961, p.68.

67 Zhongguo shaoshu minzu / 中国少数民族. Beijing, Remmin cbs., 1981, p.445.

68 Zhongguo shaoshu minzu / 中国少数民族. Beijing, Remmin cbs., 1981, p.446.

69 Nagel's Encyclopedia-Guide: China. Geneva: Nagel Publishers, 1968, p.1254-1255.

70 Elvin Mark. The Retreat of the Elephants: An Environmental History of China. New Haven, Yale University Press, p.220, 232.

71 Elvin Mark. The Retreat of the Elephants: An Environmental History of China. New Haven, Yale University Press, p.217-220.

72 Elvin Mark. The Retreat of the Elephants: An Environmental History of China. New Haven, Yale University Press, p.221.

73 Zhongguo shaoshu minzu / 中国少数民族. Beijing, Remmin cbs., 1981, p.447.

74 Soucek Svatipluk. History of Inner Asia. Cambridge, Cambridge University Press, 2000, p.299.

75 Sneath David. Competing Factions and Elite Power: Political Conflict in Inner Mongolia. In: Toy Huber (ed.) „Conflict and Social Order in Tibet and Inner Asia.” Leiden, Brill, 2008, p.97.

76 Lielākā daļa saglabāto un atjaunoto Lielā Ķīnas mūra daļu tiek datētas ar Min dinastiju 14.-17.gs. (Nagel's Encyclopedia-Guide: China. Geneva: Nagel Publishers, 1968, p.1389.)

77 Kultūras revolūcijas laikā tas tika daļēji sagrauts, bet tika atjaunots 1980.gadā.

78 Bayar Nasan. On Chinggis Khan and being like a Buddha: a perspective on cultural conflation in contemporary Inner Mongolia. In: The Mongolia-Tibet Interface: opening new research terrains in Inner Asia. Leiden, Brill, 2007, p.199-205, 211.

79 Sneath David. Competing Factions and Elite Power: Political Conflict in Inner Mongolia. In: Toy Huber (ed.) „Conflict and Social Order in Tibet and Inner Asia.” Leiden, Brill, 2008, p.199-200.

80 Pēc mongoļu budistu ticējuma Čingishans bija Buddhas Očirvani inkarnācija uz zemes.

81 Bayar Nasan. On Chinggis Khan and being like a Buddha: a perspective on cultural conflation in contemporary Inner Mongolia. In: The Mongolia-Tibet Interface: opening new research terrains in Inner Asia. Leiden, Brill, 2007, p.208, 211-213.

82 “[...] moving pastoralists off the land altogether.” (Sneath David. Competing Factions and Elite Power: Political Conflict in Inner Mongolia. In: Toy Huber (ed.) „Conflict and Social Order in Tibet and Inner Asia.” Leiden, Brill, 2008, p.109.)

83 BBC News: Asia Pacific. China Mongols protesti n Xilinhot over shepherd's death. 25 May 2011. <http://www.bbc.co.uk/world-asia-pacific-13547933> [27.01.2012.] Skat. arī Deng Shasha (ed.) Two people stand trial for killing Mongol herder. In: Xinhuaawang, 06.08.2011, http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-06/08/c_13917514.htm [02.04.2012.]

84 Deng Xiaoping yulu: buguan baimao heimao, hui zhuo laoshu jiu shi hao mao. / 邓小平语录:不管白猫黑猫, 会捉老鼠就是好猫. In: Renminwang, 1997-2008, <http://politics.people.com.cn/GB/101380/8103953.html> [02.04.2012.]

85 Sneath David. Competing Factions and Elite Power: Political Conflict in Inner Mongolia. In: Toy Huber (ed.) „Conflict and Social Order in Tibet and Inner Asia.” Leiden, Brill, 2008, p.106.

86 Fällman Frederik, Lodén Torbjörn. China's Development and Global Role. Stockholm, Nordic Confucius Institute, 2006, p.37.